

AGRESSIVLIK TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA O'SMIRLARDA NAMOYON BO'LISHI

Aminbayeva Bayansulu Maxsetbay qizi

Psixologiya mutaxassisligi magistranti

aminbayevabayansulu@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada agressiya va agressivlik tushunchalari o'rganilgan. Agressiyaning yosh darvrlaridan bir bo'lgan o'smirlik davrida qanday namoyon bo'lishi yoritilgan. Turli adabiyotlardagi agressiv o'smirlar xususida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: agressiya, agressivlik, o'smirlik, inqiroz, aksentatsiya, konflikt.

Kirish.

Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan birdan-bir murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, uning yechimini aynan ta'lim va tarbiya bilan yoshlarni shakllantirishimiz kerak ekanligiga amin bo'lamiz. Zamonaviy insoniyat o'zining eng xilma-xil ko'rinishlarida va inson hayotining barcha turlarida agressiyaning eng boy tajribasiga ega. Tarix agressiya ham shaxs, ham butun jamiyat hayotining ajralmas qismi ekanligini ishonchli isbotlaydi. Agressiyaning yorqin misoli - turli mamlakatlar va sivilizatsiyalarda asrlar davomida yaratilgan shafqatsiz qatl qilish usullari (cho'ktirish, boshini tanadan judo qilish, tomoqqa eritilgan metall quyish, mixlash, tokka tutish, muzlatish, tosh bo'ron qilish va boshqalar). Qo'yilgan muammoni tahlil qilish doirasida biz birinchi navbatda psixologik lug'atlar va ilmiy maqolalarda keltirilgan yondashuvlar asosida "agressiya" tushunchasini ko'rib chiqamiz. «Agressiya» lotin tilidan aggression (hujum) yoki, aniqrog'i, adgradi (ad - on, gradus - qadam) so'zidan, bu so'zmaso'z «tomonga o'tish», «oldinga borish» degan ma'noni anglatadi. Bu tushunchaning o'zaro bog'liq so'zlari "progress" (oldinga harakat, rivojlanish) va "regressiya" (teskari harakat). Shu ma'noda Frommning nuqtai nazarida "agressiya" kechikmasdan, qo'rquv va shubhasiz maqsad sari harakatlanishni o'z ichiga oladi. Shu munosabat bilan quyidagi ikki turdagi agressiyani ajratib ko'rsatadigan G.Parensning kontseptual yondashuviga e'tibor qaratish lozim.

Destruktiv agressiya - maqsadga erishishga qaratilgan doimiy dushman bo'lmagan o'zini himoya qilish harakati. Bu atrof-muhitga moslashish, istaklarni qondirish, bilim va o'ziga tayanish qobiliyatini rivojlantirish maqsadlariga erishishga xizmat qiladigan tug'ma mexanizmdir. U tug'ilgan paytdan boshlab ishlay boshlaydi va insonni atrofidagi dunyoda raqobatlashishga, o'z huquqlarini himoya qilishga undaydi.

Dushman vayronkorlik - yomon niyatli xatti-harakatlar, rad etish, nafrat, g'azab, qasoskorlik. Bu, shuningdek, o'zini himoya qilishning bir turi bo'lib, u kuchli yoqimsiz tajribalar (og'riq,

qayg'u) natijasida faollashadi. Bu shuningdek, og'riq keltirish istagi va natijada rohatlanishni (sadizm) o'z ichiga oladi [1].

Hozirgi vaqtda jamiyatning barcha jabhalarida tajovuzkor hodisalarning kuchayishiga ko'plab omillar sabab bo'lmoqda.

O'smirlar tomonidan xulq-atvor normalarini buzish juda keng tarqalgan hodisa. Bu yoshdagi neoplazma - voyaga etganlikning sub'ektiv tuyg'usi, ammo hali to'liq shakllanmagan dunyoqarashi va yetilmagan psixika ko'pincha g'ayrioddiy xatti-harakatlarga olib keladi. O'smirni o'rab turgan jamiyat yo'l-yo'riq sifatida alohida o'rin tutadi.

Zamonaviy tadqiqotchilar o'smirlikning pastki chegarasini pasaytirish haqida gapirishsa-da, bu davrlashtirishni asos qilib olish mumkin.

O'smirlik har qanday insonning kelajagiga katta ta'sir ko'rsatadigan davrdir. Bu davr qanday o'tadi, u qanchalik yaxshi bo'ladi, o'smir qanday xatti-harakatlarni qabul qiladi, hayotidagi voqealarni qanday qabul qiladi va ularga qanday munosabatda bo'ladi, bu o'smirlik davrining keyingi rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'smirlik davri olimlar tomonidan ko'pincha qo'zg'aluvchanlik, kayfiyatning keskin o'zgarishi va muvozanatning buzilishida namoyon bo'ladigan emotsionallikning kuchayishi davri sifatida tavsiflanadi. Xarakterda ko'pincha turli xil urg'u turlari mavjud.

O'smir shaxsining ichki dunyosi ko'plab tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Ular orasida shaxsiyatni shakllantiruvchi omillarning ta'siri alohida o'rin tutadi. Shuning uchun bolalar bilan psixologik-pedagogik ishlarni rivojlantirishdagi kamchiliklar uning salbiy xususiyatlarining rivojlanishini tabiiy ravishda belgilaydi. Bularning barchasi o'smirlarning yosh rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq sodir bo'ladi.

Zamonaviy o'smirlar bo'sh vaqtlarining ko'p qismini televizor yoki kompyuter oldida o'tkazadilar. Kitob o'qishni, teatrqa borishni, turli sport va ijodiy to'garaklar mashg'ulotlarini yaxshi ko'radigan bolalar kamdan-kam uchraydi. Ularni ko'proq virtual aloqa o'ziga jalb qiladi. Ular ko'pincha tengdoshlari bilan ham, atrofidagi odamlar bilan ham «jonli» muloqot qilishda qiynalayotgani ajablanarli emas.

O'smirlik inqiroz tushunchasi bilan bog'liq. Psixologik adabiyotlarda inqirozining kamida ikkita tushunchasini topish mumkin. Birinchidan, u burilish nuqtasi, bolaning rivojlanishining keskin, keskin o'zgarishi sifatida qaraladi. Bu xulq-atvorni, dunyoqarashni, boshqalar bilan munosabatlarni o'zgartirishni talab qiladi. Ikkinchidan, inqiroz bir qator psixologik buzilishlar sifatida belgilanadi, tashvish, depressiya, ya'ni nevrotik xarakterdagi qiyinchiliklar bilan birga keladi. Bu kundalik hayotda moslashuvni keltirib chiqaradi [2].

Inqiroz va konflikt muammosi o'smirlik davrini o'rganishda eng keskin muammolardan biridir. O'smirlik haqidagi tushunchalar inqirozni qanday tushunish ularda ustunlik qilishi bilan farqlanadi. O'smirlik davridagi tanqidiy rivojlanishning neyrodinamik konditsiyasining asosini S. Xoll va Z. Freyd qo'ydi. O'smirlik davri hissiy buzilishlar, beqarorlik, ichki taranglik va nizolar davri sifatida zamonaviy psixologiyaga Stenli Xoll tomonidan kiritilgan.

Rekapitulyatsiya nazariyasiga muvofiq, S. Xoll shaxs rivojlanishidagi o'smirlik bosqichi insoniyat tarixidagi romantizm davriga to'g'ri keladi, deb hisobladi. Psixoanaliz kontseptsiyasiga ko'ra, jinsiy hayotning uyg'onishi balog'atga etishdan oldin ham sodir bo'ladi. O'smirlik hodisalari, go'yo o'smirlik davrida ko'payadigan, eski nizolarni qayta tiklaydigan bolalik xususiyatlari orqali tushuntiriladi. Z.Freyd o'smirlik davrining boshida edip vaziyatining takrorlanishini universal va genetik jihatdan aniqlangan hodisa deb hisobladi. O'smirlik davrining yana bir yirik tadqiqotchisi nemis faylasufi va psixologi E.Shpranger Freydning nazariy raqibi edi. U o'smirlik davrini o'smirlik davrida aniqladi va uni 14-17 yosh bilan chekladi. Bu yosh inqiroz bilan tavsiflanadi, uning mazmuni bolaga qaramlikdan xalos bo'lishdir. E. Spranger o'smirlikni axloq, din, fan, san'at va boshqalar shaklida mavjud bo'lgan «shaxsning madaniyatga» o'sishi, muayyan «ijtimoiy hayot shakllari» davri deb hisoblagan. Bu «men» ning kashfiyoti, aks ettirishning paydo bo'lishi, o'z shaxsiylikni anglash [3].

Agressivlik tushunchasi turli mualliflar tomonidan ko'rib chiqiladi va ko'plab formulalar va ma'nolarga ega. Eng keng tarqalgan tushuncha: agressiya- tajovuzkorlik va tajovuzkor xatti-harakatlarning muntazam namoyon bo'lishi bilan tavsiflangan, o'ziga yoki boshqa shaxsga (agressiyaning qurboniga) zarar etkazish maqsadida buzg'unchi, maqsadli xatti-harakatlarda namoyon bo'ladigan barqaror shaxsiy xususiyat sifatida. .

Ushbu tadqiqotda ko'rib chiqilgan uchta tushunchaning barchasi: agressiya, tajovuzkor xatti-harakatlar va tajovuzkorlik aniq munosabatlarga ega. Shuni yodda tutish kerakki, agressiyaning (uning turlari) va xatti-harakatlarning ta'riflari uning ajralmas qismidir.

Agressiya turlarining turli tasniflari mavjud, mualliflar «tajovuzkorlik» tushunchasini sinonim sifatida ishlatadilar. Agressiyaning asosiy turlari: jismoniy, og'zaki, bilvosita, to'g'ridan-to'g'ri, dushmanlik, instrumental, reaktiv, proaktiv, avtoagressiya, geteroagressiya hisoblanadi.

O'smirlik hissiyotlarning kuchayishi, qo'zg'aluvchanlik, muvozanatsizlik davri sifatida tavsiflanganligi sababli, o'smirlarning tabiati ko'pincha aksentatsiyalar deb ataladi. Xarakterning urg'usi - bu me'yorning ekstremal versiyasi bo'lib, unda individual xarakter xususiyatlari haddan tashqari kuchaytiriladi, urg'ulanadi. Kelajakda urg'u barqaror bo'lishi mumkin, aksentatsiyalarning ko'p turlari tajovuzkorlik, asabiylashish, g'azabni o'z ichiga oladi, xarakterning individual namoyon bo'lishining bunday o'sishi odamni individual psixogen ta'sirlarga nisbatan zaif qiladi.

Xulosa

Agressivlik inson psixikasining murakkab, ko'p qirrali hodisasi bo'lib, u biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta'siri ostida shakllanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davrida agressiv xulq-atvorning kuchayishi tabiiy rivojlanish bosqichlari, o'z-o'zini anglash jarayoni, shaxsiy identifikatsiya, hamda ijtimoiy muhitdagi munosabatlar tizimi bilan chambarchas bog'liqdir.

O'smirlar orasida kuzatiladigan agressivlikning asosiy sabablari — oilaviy nizolar, e'tibor yetishmasligi, o'zini ifoda etishdagi cheklovlar, shuningdek, internet va ommaviy axborot vositalarida zo'ravonlikning keng namoyon bo'lishidir. Shu bois, agressivlikni kamaytirish va ijobiy yo'nalishga o'zgartirish uchun psixologik korreksiya, empatiya, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish hamda ijtimoiy-emosional ta'lim metodlarini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agressiv xulqni erta aniqlash va o'z vaqtida psixoprofilaktika ishlari olib borish o'smir shaxsining sog'lom ijtimoiy moslashuvi va barqaror emotsional holatini ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu ma'noda, pedagoglar, ota-onalar va psixologlarning hamkorlikdagi faoliyati agressiv xulqni kamaytirish va konstruktiv xatti-harakatlarni shakllantirishda eng samarali omil hisoblanadi.

Umuman olganda, agressivlikni o'rganish va unga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlarni chuqur tahlil qilish, zamonaviy ijtimoiy-psixologik yondashuvlar asosida o'smir shaxsini sog'lom, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Паренс Г. Агрессия наших детей. М., 1997
2. Петровский, А.В. Введение в психологию. - М., 1995. - 85 с.
3. Личко, А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков: монография / А.Е. Личко; – СПб.: Речь, 2013. – 256 с.